

SAKSBEHANDLER
Cathrine Skredderstuen
May Britt Håbjørg
Kaare Stang

VÅR DATO
25.08.2022

postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR REF.
20/09923-9

DERES REF.

DERES DATO

Se mottakerliste

Odals værk, gnr./bnr. 6/1, Sør-Odal kommune - Vedtak om fredning

Foto: Linn Brox, Riksantikvaren, 2020

Vi viser til fredningsforslag for Odals Værk datert 16.12.2021, som har vært på høring hos berørte parter og instanser. På grunnlag av dette fattet Riksantikvaren følgende vedtak:

VEDTAK:

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 §§ 15 og 19, freder Riksantikvaren eiendommen Odals Værk, del av gnr.6/ bnr. 1, Sør-Odal kommune, Innlandet fylke.

Omfanget av fredningen

Fredningen etter kulturminneloven (kml) § 15 omfatter bygninger, grøntanlegg, konstruksjoner, strukturer, objekter og vegetasjon som vist i kartet nedenfor.

Fredningen etter kml § 15 omfatter følgende bygninger, konstruksjoner, strukturer, vegetasjon og areal:

Kategori A. Bygninger med fredning av eksteriør og interiør, jf. kml § 15

- Hagepaviljongen, (ikke registrert med bygningsnr.).
- Krutthuset, bygningsnr. 153330859.
- Kornmagasinet, bygningsnr. 153330832.
- Bryggerikjelleren, (ikke registrert med bygningsnr.).
- Treskelåven med vannhjul og vannrenne, bygningsnr. 153330948. Fastmontert utstyr i treskelåven, benyttet til tresking og frørensing, er fredet som større løst inventar.
- Husmannsplassen Nordre Vika (uthusbygning), bygningsnr. 15333018.
- Redskapsboden med jordkjeller (ikke registret med bygningsnr.).
- Husmannsplassen Nordre Vika, stuebygning, bygningsnr. 153329990, eksteriør, for interiørfredning gjelder kun hovedkonstruksjon og planløsning.
- Låven, bygningsnr. 153330913, eksteriør og låvebru, interiører i den opprinnelige stallbygningen og i gjødselkjelleren.
- Bryggerigangen, bygningsnr. 153330999, eksteriør og interiør, med unntak av utleieleilighetene hvor interiøret er unntatt fra fredningen.

Kategori B. Bygninger med fredning av eksteriør, jf. kml § 15

- Snekkerverkstedet, bygningsnr. 153330875.

Kategori C. Grøntanlegg, jf. kml § 15

- Park og hager med tun, øst, sør og vest for hovedbygningen.
- Alleen langs opprinnelig gårdsvei.
- Uteområdet ved husmannsplassen Nordre Vika.

Kategori D. Andre anlagte grøntområder, jf. kml § 15

- Skogsparken vest for veien til sagbruket.
- Tidligere parkområde sør for fylkesveien.
- Følgende areal øst for Verkensåa: Langs elva, og mellom elva og Bryggerigangen.

Kategori E. Trafikkareal, vann, strukturer og objekter, jf. kml § 15

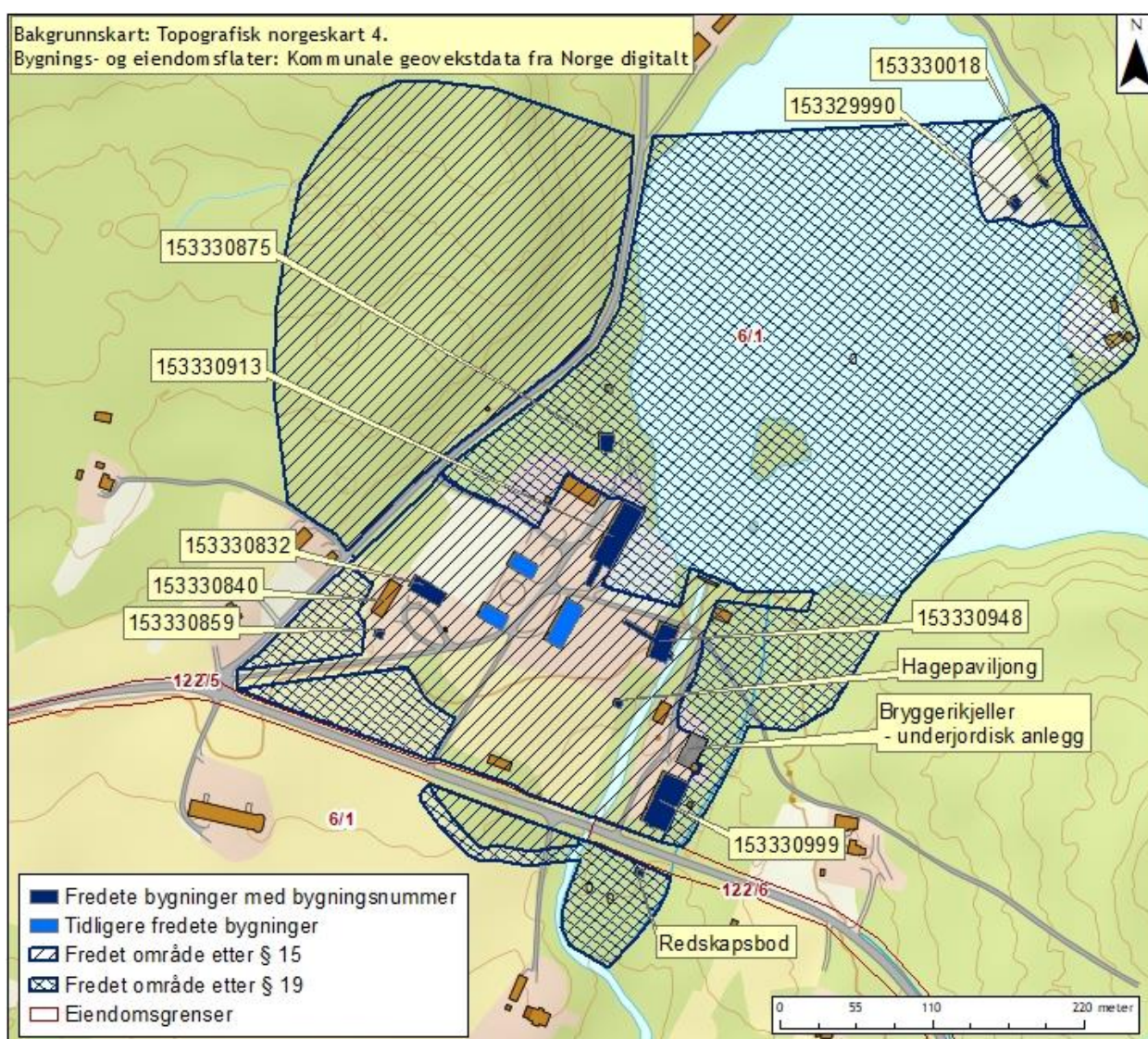
- Gårdsplasser i tilknytning til låven (bygningsnr. 153330913) og garasjen, samt gårdsplass mellom kornmagasinet (bygningsnr. 153330832) og garasjen (bygningsnr. 153330840).
- Damanlegget med bro ved utløpet av Fløyta.
- Verkensåa med elveforbygning.

- Veier, steingjerder, murer, skulpturer, m.m.

Områdefredningen etter kml § 19 omfatter følgende:

Kategori F. Innmark, utmark og vann, jf. kml § 19

Innmarka i sør-vest, beiteområder i nord, størsteparten av vannet Fløyta og arealene ved husmannsplassen Midt Vika. Videre omfatter områdefredningen et areal med tidligere sagbruksdrift inkludert Sagberget, et område rundet den tidligere oppgangssaga, samt områder nord og øst for Bryggerigangen. Et tidligere hagebruksareal ved redskapsboden med jordkjeller på sørsiden av fylkesveien, og en 10 meter buffersone sørover fra steingjerdet som avgrenser den opprinnelige hagen, inngår også i områdefredningen. Areal som er fredet avgrenses av fylkesvei 1952 og veien nordover til sagbruket fra 1950-tallet. For ytterligere detaljer, se kart nedenfor.

For ytterligere detaljer vises det til vedlagt dokumentasjon til fredningsaken.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å bevare Odals Værk som et anlegg med høy arkitektonisk og kulturhistorisk verdi. Anlegget viser kulturminner knyttet til industri og landbruk i perioden fra 1764 og fram til ca. 1950. Fredningen skal sikre tidsdybden både i bygningsmassen og i hage- og parkanleggene.

Fredningen skal ivareta bygningenes og uteområdenes arkitektur og strukturelle og funksjonelle sammenheng.

De materielle sporene etter virksomheter knyttet til landbruk, sagbruk, industri med jernverk, brenneri og bryggeri, og mangfold i boformer og livsførsel i ulike sosiale sjikt, skal bevares.

Formålet med fredning av hagepaviljongen er å ivareta et tidlig eksempel på et kinesisk-inspirert lysthus.

Formålet med fredning av krutthuset, er å ivareta den eneste gjenværende bygningen som er knyttet direkte til driften av jernverket.

Formålet med fredning av kornmagasinet, treskelåven og låven er å ivareta driftsbygninger med lang kontinuitet og med stor betydning for verksamfunnet.

Formålet med fredning av bryggerikjelleren og bryggerigangen, arealet øst for Verkensåa (langs elva, og mellom elva og bryggerigangen) er å ivareta spor fra bryggerivirksomheten og arbeiderne som bodde i bryggerigangen.

Formålet med fredning av husmannsplassen Nordre Vika, med bygninger, hage og uteområde for øvrig, er å vise sosial bredde i anlegget.

Formålet med fredning av redskapsboden med jordkjeller og snekkerverkstedet er å bidra til å formidle bredden i funksjoner nødvendige for driften av anlegget.

Formålet med fredning av park og hager med tun, øst, sør og vest for hovedbygningen, alleen langs opprinnelig gårdsvei, skogsparken vest for veien til sagbruket, og tidligere parkområde sør for fylkesveien, er å opprettholde strukturen i anlegget, og uttrykk og idealer fra flere ulike tidsepoker. I tillegg er formålet med fredning av alleen å bevare den som en viktig markør av den historiske veitraseen.

Formålet med fredning av gårds plasser, veier, dammer og demninger, samt andre konstruksjoner/strukturer som murer og steingjerder, elementer som skulpturer m.m., er å ivareta rom, strukturer og detaljer i landskapet.

Formålet med fredning av innmark, utmark og vann, er å ivareta opplevelsen av verkets plassering i landskapet og naturgitte forutsetninger for drift. Områdefredningen skal også sikre virkningen av enkeltobjektene i miljøet, samt siktlinjer fra gårdsanlegget og skogsparken over til husmannsplassene.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

Bestemmelser for objekter og arealer som er fredet etter kulturminneloven § 15

For objekter i **kategori A og B**. Bygninger med fredning av eksteriør og interiør, gjelder følgende bestemmelser (bestemmelser om interiør gjelder kun for kategori A):

1. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte bygningene eller deler av disse.
2. Det er ikke tillatt å bygge om bygningenes eksteriør eller interiør. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
3. Det er ikke tillatt å skifte ut bygningselementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid ut over vanlig vedlikehold på bygningenes eksteriør, interiør eller konstruksjon. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
4. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med materialer og metoder som er i tråd med bygningens egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.
5. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.
6. Større løst inventar som inngår i fredningen, som frøensemakin i 1.etg på treskelåven og vegger i tre mellom bingene i kornmagasinet, må ikke skades eller fjernes fra bygningene.

For objekter og arealer i **kategori C, D og E** gjelder følgende bestemmelser:

7. Innenfor det fredete anlegget må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre objektene eller arealenes karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Unntak fra dette er eventuelle tilbakeføringer på dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten, jf. pkt. 9.

Eksempel på slike tiltak som ikke kan settes i verk, kan være:

- a) Endring av terreng, utgraving, sprenging, planering, oppfylling eller andre landskapsinngrep på land eller i vann.
- b) Markslagsendring som for eksempel tilplanting av innmark eller oppdyrking av utmark.
- c) Etablering av alle former for ny bebyggelse, nye anlegg og større faste konstruksjoner.

- d) Fjerning eller endring av strukturerende vegetasjonselementer og eldre konstruksjoner.
 - e) Felle eller skade sentrale solitære og/eller eldre trær.
 - f) Utvidelser av veier og gårdsplasser og endring av belegg.
 - g) Tilrettelegging for ferdsel som kan skade fredete objekter og arealer.
 - h) Oppsetting av større skilt- og reklameinnretninger.
8. Alt vedlikehold, all skjøtsel, samt all istandsetting og tilbakeføring (jf. pkt. 9) skal skje med utgangspunkt i opprinnelig utforming og historiske spor, i tråd med objektenes og arealenes egenart og på en måte som ikke reduserer de kulturhistoriske verdiene.
9. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjon kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.

For objekter og arealer i **kategori C**. Grøntanlegg, gjelder følgende bestemmelser spesielt:

- 10. Det er ikke tillatt å gjøre endringer i parken og hagene som vil kunne endre anleggenes karakter i vesentlig grad. Aktiviteter må skje innenfor det fredete anleggets tålegrenser. Ved nødvendig reetablering eller fornying av vegetasjonen skal opprinnelig struktur og uttrykk videreføres. For kulturhistorisk viktige elementer og strukturer bestående av tre- og buskvegetasjon, skal om mulig tilsvarende arter som opprinnelig, benyttes ved utskifting.
- 11. For Privathagen øst og sør for hovedbygningen, skal hageplanen fra 1944 legges til grunn ved nyetablering av vegetasjon og vegetasjonselementer.

For objekter og arealer i **kategori D**. Andre anlagte grøntområder, gjelder følgende bestemmelse spesielt:

- 12. Det er ikke tillatt å skade eller endre anlagte spaserveier og veifar, verken mht. plassering, oppbygging eller bredde, skade eller endre lysthuset i skogsparken, skade eller endre anlagte strukturer som murer og fundamenter etter lysthus, eller naturlige og anlagte utsiktspunkt, dam eller andre anlagte strukturer og objekter av stor kulturhistorisk verdi. For kulturhistorisk viktige elementer og strukturer bestående av tre- og buskvegetasjon, skal om mulig tilsvarende arter som opprinnelig, benyttes ved utskifting.

Bestemmelser for områder og objekter som fredes etter kulturminneloven § 19

For arealer i **kategori F**. Innmark, utmark og vann, gjelder følgende bestemmelser:

- 13. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Eksempler på slike tiltak kan være:
 - a) Etablering av ny bebyggelse og nye anlegg, bortsett fra eventuelle tilbakeføringer jf. punkt 14 og unntak, jf. punkt 15 d.

- b) Bygningene på husmannsplassen Midt Vika skal ikke endres i volum og det kan ikke etableres nye plattinger, brygger eller andre større, permanente installasjoner på uteområdet.
 - c) Utvidelser av veier og parkeringsplasser og endring av belegg/dekker.
 - d) Markslagsendring som tilplanting av innmark eller oppdyrking av utmark.
 - e) Utgraving, sprengning, planering, oppfylling eller andre landskapsinngrep på land eller i vann.
 - f) Oppsetting av større fastmonterte skilt- og reklameinnretninger.
 - g) Tilrettelegging for motorisert ferdsel som kan skade fredete strukturer og elementer.
14. Tilbakeføring til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjon kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.

Tiltak som fredning ikke er til hinder for

15. Fredningen etter kml §§ 15 og 19 er ikke til hinder for:
- a) Videreføring av drift og næring knyttet til skogbruk, jordbruk, hagebruk og husdyrbruk som ikke er i strid med fredningsformålet.
 - b) Etablering av ny næringsvirksomhet som ikke reduserer kulturminneverdiene og som ikke medfører fysiske inngrep i eller vesentlige endringer av objektene og arealene.
 - c) Tilbakeføring til opprinnelig volum og høyder av den tidligere driftsbygningen fra 1910 som brant i 1963.
 - d) Oppsetting av nye, mindre bygg i tilknytning til driften ved Odals Værk, i § 19-området nordvest for den store garasjen nord i anlegget (byggningsnr. 153330883).
 - e) Utvidelse av gårds plass i § 19-området ved den store garasjen nord i anlegget (byggningsnr. 153330883)
 - f) Vanlig periodisk skjøtsel av objekter og arealer i kategori C. *Grøntanlegg*, D. *Andre anlagte grøntområder* og E. *Trafikkareal, vann, strukturer og objekter*, inkludert rydding og tynning av skog, fjerning av kratt, åpning av kulturhistorisk betydningsfulle siktlinjer, rensking av dammer og vann.
 - g) Oppsetting av mindre skilt, utplassering av parkmøbler og gjennomføring av andre mindre tilretteleggingstiltak som kan fjernes uten å etterlate varige spor og skader.
 - h) Opprettholdelse av eksisterende turområde/turstier innenfor fredningens omfang.
 - i) Drift og vedlikehold av infrastruktur for vann og avløp, samt for el-installasjoner.
 - j) Garasje, byggningsnr. 153330840, kan gjenoppbygges dersom denne går tapt. Bygningens volum og tradisjonelle uthuskarakter gjennom form og materialbruk, må opprettholdes i nybygget. Utforming og materialbruk skal forhåndsgodkjennes av kulturminnemyndigheten.

Følger av fredningen

Lovhenvisning

Når det gjelder behandlingen av fredete kulturminner og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17, 18, 19 og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vedlikehold og skjøtsel

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet/skjøtselen av fredete bygninger og anlegg. Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling.

Vedlikehold/skjøtsel av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold / ordinær skjøtsel, jf. kulturminneloven §§ 15a og 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold / ordinær skjøtsel, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Økonomisk tilskudd

Det er anledning til å søke fylkeskommunen om tilskudd til vedlikehold og istandsettingsarbeider. Dersom det etter § 15a blir gitt dispensasjon med vilkår som virker fordyrende på arbeidet, skal det gis helt eller delvis vederlag for utgiftsøkningen, jf. § 15a annet ledd.

Fylkeskommunen kan gi opplysninger om frist for innsendelse av og krav til søknad.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Odals Værk ligger i Sør-Odal kommune, ikke langt fra Glomma. Hovedbygningen og de to sidebygningene på verket ble fredet i 1941.

Forutsetningene for etablering av Odals Værk var funn av jernmalm i grunnen under Valstad Gård, på slutten av 1600-tallet. Her ble verket senere etablert. I tillegg var muligheten for å skaffe energi til utvinningen gjennom tilgang på skog og oppdemming av flere mindre vassdrag, også en forutsetning for etablering.

I 1739 fikk verket kongelige privilegier som blant annet omfattet en cirkumferens på fire mil og toll- og skattefrihet. Perioden mellom 1764 og 1823 er verkets mest blomstrende periode. Hovedbygningen og de to sidebygningene, samt hagen øst og sør for hovedbygningen (Privathagen), ble anlagt i denne perioden. Stedet vokste til et eget samfunn, blant annet med skole og fattigvesen, samt eget forsyningssystem. I alt var det 65 husmannsplasser som tilhørte verket. To av de er bevart innenfor fredningsområdet.

Jernverksproduksjonen omfattet en rekke små og store produkter. Produksjonen av ovner er den mest kjente, men det ble også støpt beslag til vinduer, gryter og kanonrør. Jernverket ble avviklet i 1835. Deretter ble driften basert på landbruk, sagbruk, mølledrift, teglverk, brenneri, bryggeri og frørenseri. Den allsidige næringshistorien gjenspeiler seg i verkets store og vel bevarte bygningsmasse og uteområder.

Grøntanleggene ved Odals Værk representerer et tidsspenn på knappe 200 år. I anleggene finnes spor av formale hagestiler, romantiske landskapsparker, samt anlegg med nyklassisistisk preg. Grøntanleggene er forenklet i forhold til tidligere tider ved Odals Værk, men har fremdeles viktige elementer fra flere epoker. Privathagen antas å ha hatt en geometrisk form / formal stil i starten, før den ble lagt om til en landskapspark en gang før 1847. Den særegne kinesisk inspirerte hagepaviljongen er karakteristisk for hagen og viser en svært tidlig påvirkning av europeisk hagemote. Etter krigen ble arealene nærmest hovedbygningen endret etter hageplanen til hagearkitekt Sigrid Hotvedt fra 1944. Privathagen fikk da et nyklassisistisk uttrykk.

Speildammen/karussdammen i den representative hagen vest for hovedbygningen skal være anlagt av Andreas Grüning i 1820-årene, men selve hageanlegget kan være eldre. Det er heller ikke kjent om det er Grüning eller Neumann som anla skogsparken i åsen ovenfor gården. Skogsparken har slyngende stier og særegne strukturer, bl.a. en "kaffegrotte", samt utsiktspunkter som favner gårdsanlegget og husmannsplassene på østsiden av vannet Fløyta. Før skogen vokste til kunne man også se Glomma fra kaffegrotten.

Hagen ved husmannsplassen Nordre Vika inngår i fredningen, mens andre uteområder ved husmannsplassene, deler av innsjøen Fløyta, elva Verkensåa, samt arealer tidligere benyttet til næringsformål, inngår i den foreslått områdefredningen.

Ved Odals Værk drives det i dag aktiv landbruksdrift. For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon til fredningssaken.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredning.

Hovedbygningen og de to frittstående sidefløyene ved Odals Værk ble fredet i 1941 etter daværende bygningsfredningslov (Lov um bygningsfredning av 3. desember 1920).

En utvidelse av eksisterende fredning vil bidra til å tydeliggjøre Odals Værk som en betydelig samfunnsbygger og en viktig arbeidsplass lokalt, med arbeidskraft både fra inn- og utland. Anlegget har store kunnskaps- og opplevelsesverdier. Fredningen skal gjenspeile stedets virksomhet i en tidsperiode på knappe 200 år og viser utviklingen og tilpasningen til ulike driftsformer ved å omfatte boliger med hager for arbeiderne, husmannsplasser og driftsbygninger fra verkets ulike perioder.

Krutthuset og kornmagasinet er i tillegg til de allerede fredete bygningene, de eneste gjenværende byggverkene fra jernverksperioden og er derfor viktige å bevare.

Etter at jernverksdriften ble lagt ned, la man om til annen drift og utvidelsen av fredningen vil derfor omfatte de bevarte driftsbygningene som bryggerigang og -kjeller, treskelåve og låve. I produksjonene ble det brukt maskineri drevet av fossekraft. Fredningen omfatter derfor også deler av innsjøen Fløyta som ble demmet opp slik at vannkraften kunne benyttes i driften av eiendommen. I tillegg fredes snekkerbua og redskapsboden med jordkjeller som har huset viktige funksjoner knyttet til driften.

Hagene og parkene ved Odals Værk speiler en periode 200 år med skiftende idealer. Både enkeltvis og samlet har grøntanleggene ved Odals Værk stor hagehistorisk verdi.

Odals Værk er et særlig godt bevart anlegg med stor tidsdybde og sosial bredde. Husmannsplassen Nordre Vika er viktig å bevare for å vise betydningen husmannsvesenet hadde for virksomheten ved Odals Værk. Verket har spor etter flere sosiale sjikt i anlegget knyttet til landbruks-, sagbruks-, brenneri- og bryggeridriften samt gårdsdriften for øvrig.

Tilstand og økonomiske konsekvenser av fredning

Vegard Røhme gjennomført en delvis tilstandsvurdering på et utvalg av bygningene i 2016. Riksantikvaren gjennomførte en tilstandsregistrering i 2020 (se nærmere detaljer i Askeladden, kulturminne id 86269).

Vurdering av tilstand og økonomi

Det er 11 bygninger som er omfattet av fredningen. Bygningene ble tilstandsregistrert i 2016 og i 2020. Det mangler full tilstandsregistrering av bygningene på:

- Husmannsplassen Nordre Vika, fjøs og stuebygning, bygningsnr. 15333018.
- Redskapsbod med jordkjeller (ikke registret med bygningsnr.).
- Låve, bygningsnr, 153330913.
- Bryggerikjelleren, (ikke registrert med bygningsnr.).

Bygningene ved Odals Værk er i god stand og har blitt fulgt opp av Innlandet fylkeskommune. Riksantikvaren vurderer at anlegget som helhet har TG2.

Uteområdene ved Odals Værk holdes i god hevd. For å opprettholde grøntanleggene i tråd med fredningen, er det nødvendig å videreføre ordinær skjøtsel / vanlig vedlikehold. Mindre istandsettingstiltak som f.eks. reparasjon av steinmuren langs jordet ved fundamentet for det opprinnelige lysthuset, bør vurderes over tid.

Riksantikvarens vurdering

Ut fra en samlet vurdering regner ikke Riksantikvaren med at det vil innebære vesentlige økonomiske merkostnader for staten å gjennomføre fredning av Odals Værk.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg, eller deler av dem, av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Det følger videre av § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det. Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift 15. februar 2019 nr. 127 om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven § 2 (4).

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status

Odals Værk, gnr./bnr. 6/1, i Sør-Odal kommune eies av Odals Værk AS. I kommuneplanen for Sør-Odal, som trådte i kraft 29.10.2013, har eiendommen arealformål LNRF-areal for nødvendige tiltak for landbruk og reindrift og gårdstilknyttet næringsvirksomhet basert på gårdens ressursgrunnlag.

Forholdet til naturmangfoldloven

Når kulturminneforvaltningen fatter vedtak, skal det samtidig gjøres en vurdering av om dette har innvirkning på naturmangfoldet. Dette følger av lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Lovens §§ 8-12 legges til grunn for vurderingen, jf. § 7.

Det ble den 18.1.2021 gjort søk i Artsdatabankens *Artskart* og Miljødirektoratets *Naturbase* for å fremskaffe nødvendig kunnskap for beslutningsgrunnlaget.

Arealet som fredes, ligger i et kulturlandskap som i *Naturbase* er registrert med kulturminneverdien *svært verdifullt* og med en biologisk mangfoldverdi som *verdifullt*. Kulturlandskapet er beskrevet i rapport 2/94 fra Fylkesmannen i Hedmark.

Innenfor fredningsområdet, i et belte langs de eldre vegtraseene, er det avmerket to friluftslivsområder. Utfartsområdet *Gjøralsjøen* er et svært viktig friluftslivsområde og turområdet *Dragon-Fagerlistien* omtales som et viktig friluftslivsområde. Deler av området *Gjøralsjøen* går på vestsiden av Fløyta, gjennom tunet på Odals Værk og videre østover langs den gamle hovedveien til Kongsvinger. Området *Dragon-Fagerlistien* møter området *Gjøralsjøen* på vestsiden av bygningsmassen og strekker seg deretter vestover ut av det foreslåtte fredningsområdet.

Det er ingen naturvernområder registrert, men to naturtyper er kartlagt. Den ene er Odals Værks speildam/karusdam i hagen på vestsiden av hovedbygningen - omtalt som pryddam i *Naturbase*. Dammen er karakterisert som viktig pga. dammers generelle sjeldenhet og denne dammens potensial for å inneholde sjeldne og truete arter. Det andre området, Verkensåa, omtales som et viktig bekkedrag og er gitt verdi *lokalt viktig*.

Ingen truete arter er registrert i *Artskart*. Ansvarsarten gråtrost (*Turdus pilaris*) av særlig stor forvaltningsinteresse, er imidlertid omtalt i *Naturbase*. Nær trua arter av stor forvaltningsinteresse som stær (*Sturnus vulgaris*), taksvale (*Delichon urbicum*) og gulspurv (*Emberiza citrinella*) er også beskrevet.

Innenfor fredningsområdet er det i *Artskart* ikke registrert arter med høy økologisk risiko. Fredningsområdet omfatter imidlertid flere grøntareal med ulike typer av pryd- og nyttevekster. Det er i forbindelse med fredningen ikke gjennomført artsregistreringer i grøntanleggene.

Deler av skogsparken i åsen på vestsiden av bygningsmassen er en nøkkelbiotop med MIS (miljøregistrering i skog). Målet med miljøregistreringene er primært å skaffe informasjon om viktige miljøkvaliteter i skogen til bruk for skogeier og som grunnlag for å fremme bærekraftig skogbruk. I dette ligger at næringsmessig utnytting av skog- og utmarksressursene, og at biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen, skal ivaretas og videreutvikles.

Etter Riksantikvarens vurdering vil ikke fredningen påvirke naturmangfoldet negativt. Fredningen kan tvert imot bidra til å styrke naturmangfoldet gjennom bestemmelser som bidrar til å opprettholde kulturlandskapet og de historiske elementene som f.eks. vannanlegg og trevegetasjon, i grøntområdene. Førre var-prinsippet i naturmangfoldloven § 9 anses ivaretatt. Riksantikvaren vurderer at konsekvensene av en fredning, for naturmangfoldet, er i tråd med bestemmelsene i naturmangfoldloven.

Bakgrunn for fredningssaken

Hovedbygningen og de to frittstående sidefløyene ved Odals Værk ble fredet i 1941 etter daværende bygningsfredningslov. Presiseringsvedtaket datert 5.7.2013 slår fast at fredningen gjelder bygningene, men det ble samtidig uttrykt et ønske om at de kulturhistoriske verdiene knyttet til anlegget som helhet, skulle tas hensyn til. Det var gjennom presiseringsvedtaket ikke anledning til å utvide eksisterende fredning.

Da bygningsfredningsloven ble erstattet av kulturminneloven i 1978, ble det også mulig å frede grøntanlegg og uteområder for øvrig. Utvidelsen av fredningen til å omfatte grøntanlegg, innmark og utmark, samt flere bygninger, vil bidra til å bevare og styrke ivaretagelsen av de kulturhistoriske verdiene knyttet til anlegget som helhet. Videre vil fredningen tydeliggjøre kulturimpulsene og stilidealene som har påvirket anlegget, spesielt gjennom hagehistorien som eksemplifiseres ved hagene og parkene ved Odals Værk gjennom perioden 1764 og fram til ca. 1950.

Fredningen av Odals Værk er i tråd med Riksantikvarens fredningsstrategi som skal sikre at anlegg som fredes er de beste representanter for de deler av norsk historie som i dag mangler eller er underrepresentert på fredningslisten. Videre styrker fredningen av Odals Værk representativiteten for anlegg knyttet til rekreasjon, fritid og folkehelse, herunder grøntanlegg (punkt 6 i fredningsstrategien), industri, særlig bergverk (punkt 8 fredningsstrategien) og boformer etter industrialiseringen hvor husmannsplasser er nevnt spesielt som en boform som er lite representert på fredningslisten (punkt 8 i fredningsstrategien).

Sakshistorikk

Melding om oppstart av fredningssak og innkomne merknader

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1, meddelt eier, Odals Værks styre, Sør-Odal kommune og Innlandet fylkeskommune i brev av 24.6.2020. Samtidig ble dette kunngjort i Glåmdalen og Oppland Arbeiderblad. Den 20.1.2021 ble det sendt nytt varsel til eier om endringer i forslag til fredningsomfang etter møte og dialog med daglig leder Christine Opsal og styreleder Asgeir K. Svendsen, Odals Værk AS.

Endringene omfattet:

- Matrialbygning, bygningsnr. 153330964, ble tatt ut av fredningsomfanget.
- Snekkerverksted, bygningsnr. 153330875, ble foreslått fredet etter §15.
- Bu, bygningsnr. 153330867, ble tatt ut av fredningsomfanget.
- Husmannsplassen Midtvika, bygningsnr. 153330026, 153330034 og 153330050, ble tatt ut av fredningsomfanget.
- Garasje, bygningsnr. 153330972, ble foreslått fredet etter § 15.
- Vognskjul, bygningsnr. 153330883, ble tatt ut av fredningsomfanget.
- Redskapsbod med jordkjeller (er uten bygningsnummer) ble foreslått fredet etter § 15.

Området foreslått fredet etter §19 ble utvidet i nord til veikrysset ved innkjøringen til sagbruket fra 1950-tallet, tidligere hagebruksareal ved redskapsboden med jordkjelleren tas med, samt en buffersone på 10 m sør for den opprinnelige hagen sør for fylkesveien.

Det ble også foretatt noen justeringer av arealet innenfor fredningsområdet i samsvar med eier og aksjeselskapet Odals Værk AS.

Følgende bygninger fikk endret omfang til å gjelde eksteriør og interiør:

- Treskelåve (kornrenseri), bygningsnr. 153330948.
- Kornmagasin, bygningsnr. 153330832.
- Garasje, bygningsnr. 153330840 (kun eksteriør).
- Husmannsplass Nordre Vika, stuebygning, bygningsnr. 153329990.
- Husmannsplass Nordre Vika, uthusbygning, bygningsnr. 15333018.

Endringer for fredningen av garasje, bygningsnr. 153330840

Etter en ny vurdering av Riksantikvaren ble det nyere garasjebygget tatt ut av fredningens omfang etter høringen. Garasjen er dermed ikke omfattet av fredningen og det er kun selve arealet (garasjens areal) som er en del av områdefredningen etter kml § 15 første ledd. I fredningen inngår det derfor en bestemmelse om dette i vedtakets avsnitt *Tiltak som fredning ikke er til hinder for*, punkt 15. j. Endringen innebærer i praksis en viss innskrenkning av forpliktelser for eieren / berørt part, og denne endringen ble derfor ikke sendt på høring.

Fredningsforslag på offentlig ettersyn

Riksantikvaren utformet deretter et fredningsforslag på bakgrunn av melding om oppstart og de innkomne merknadene. 16.12.2021 ble forslaget til fredning sendt på høring til berørte parter, jf. kulturminneloven § 22 nr. 2. Samtidig ble det kunngjort i avisene Glåmdalen og Oppland Arbeiderblad at fredningsforslaget var lagt ut til offentlig ettersyn i Sør-Odal kommune.

Ved en feil ble det ikke kunngjort i Norsk Lysingsblad da fredningsforslaget ble lagt ut på offentlig ettersyn, men Riksantikvaren har likevel valgt å gå videre med behandlingen av saken da alle berørte parter har fått direkte varsel og den har vært godt opplyst i lokale aviser og på Riksantikvarens nettsider. Riksantikvaren mener dermed at vedtaket vil være gyldig, da vi anser at feilen ikke har hatt avgjørende betydning for sakens utfall, jf. forvaltningsloven § 41.

Det ble gitt en frist til 21. februar 2022 til å komme med merknader. Det kom inn i alt 1 merknad til fredningsforslaget.

Merknader fra Statsforvalteren i Innlandet 21.01.2022:

Ut fra saksdokumentene forstår vi det slik at fredningen fortsatt vil gjøre det mulig å videreføre drift og næring knyttet til skogbruk, jordbruk, hagebruk og husdyrbruk som ikke er i strid med fredningsformålet. Fredningsforslaget er også vurdert etter naturmangfoldloven, og Riksantikvaren har vurdert av fredningen ikke påvirke naturmangfoldet negativt.

Med bakgrunn av sakens dokumenter og oversendte drøftinger har Statsforvalteren i Innlandet ingen merknader til forslaget.

Riksantikvaren takker for den positive merkningen fra Statsforvalteren i Innlandet.

Fredningsforslaget ble oversendt til Sør-Odal kommune. Fredningsforslaget ble behandlet og enstemmig vedtatt i Sør-Odal kommunes kommunestyremøte den 12.05.2022.

KS- 045/22 VEDTAK:

Næring-, miljø- og klimautvalget utarbeider en uttalelse til Riksantikvaren.

Uttalelsen oversendes Riksantikvaren senest 25. mai.

Kommunestyret støtter forslaget til fredningsvedtak som beskrevet i saksutredningen.

Opplysning om klageadgang og tinglysing

Det kan klages på Riksantikvaren sitt fredningsvedtak til Klima- og miljødepartementet, jf. forvaltningsloven § 28. En eventuell klage skal stiles til Klima- og miljødepartementet, men sendes Riksantikvaren innen tre uker fra fredningsvedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § 29. Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5.

Vennlig hilsen

Hanna K. Geiran
riksantikvar

Turid Kolstadløyken
avdelingsdirektør

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Vedlegg: 5

Kopi til: Fortidsminneforeningen, Dronningens gate 11, 0152 OSLO/ Fortidsminneforeningen -
Oppland avdeling, c/o Kåre HosarGjørtlervegen 2A, 2618 LILLEHAMMER/ Sør-Odal kommune,
Øgardsvegen 2, 2100 SKARNES/ Klima- og miljødepartementet, Postboks 8013 Dep, 0030 OSLO/
Statsforvalteren i Innlandet, Postboks 987, 2604 LILLEHAMMER/ Innlandet fylkeskommune, Postboks
4404 Bedriftssenteret, 2325 HAMAR

Mottaker	Kontaktperson	Adresse	Post
Aktieselskapet Odals Værk		Odals Verk-vegen 342	2116 SANDER
Christine Stang Opsahl		Odals Verk-Vegen 347	2116 SANDER
Christine Stang Opsahl		Odals Verk-Vegen 347	2116 SANDER